

נוסחאות מכת"י של תשובת רבנו פרץ מקורביל, והשלכותיהן לדין הזרעה מלאכותית

- א. פתיחה
- ב. שלושת הנוסחים הנדפסים של תשובת רבנו פרץ
- ג. נוסחי התשובה בכתבי יד
- ד. ההבדלים שבין הנוסחים השונים
- ה. סוף דבר

א. פתיחה

רבנו פרץ מקורביל, מהאחרונים שב"בעלי התוספות" בצרפת¹, דן באחת מתשובותיו בהקפדתן של נשים שבדורו שלא לשכב על סדינים ששכב בהם אדם זר, מחשש שמא תתעבר האשה בעקבות המגע עם הסדינים. השואל, שזהותו איננה ידועה לנו, ביקש לדעת מדוע אשה אינה צריכה להימנע מלשכב בימי נידותה על סדינים ששכב עליהם בעלה, שהרי אף כאן יש מקום לחשוש שמא תתעבר האשה, ונמצא הוולד "בן נידה"! בתשובתו ביאר רבנו פרץ מדוע התעברות שאינה כרוכה ביחסי אישות אין בה חשש איסור.

תשובתו של רבנו פרץ צוטטה לראשונה בראשית תקופת האחרונים (אמצע המאה השש עשרה), ומאז נידונה לא מעט בספרות הפוסקים. עם זאת, במשך מאות שנים כמעט ולא הייתה לתשובה משמעות הלכתית ממשית. דבר זה השתנה לפתע לפני כמה עשרות שנים, ומאז ועד עתה עומדת תשובתו של רבנו פרץ במרכז הדיון אודות הזרעה מלאכותית, והמגבלות ההלכתיות - אם ישנן - שבשימוש בטכניקת פריון מודרנית זו. האפשרות להרות באמצעות הזרעה מלאכותית ללא תשמיש הציבה שאלות קשות לפתחם של הפוסקים: האם מותר לאישה נשואה לקבל לגופה זרעו של אדם זר, שאיננו בעלה? והאם מותר להזריק לאשה את זרע הבעל בימים בהם היא אסורה עליו? שאלות אלו תלויות בשאלה מרכזית אחת, שבמשך מאות שנים נחשבה תיאורטית לחלוטין ועתה הפכה לפתע למציאותית ובעלת משקל מכריע: האם איסורי הביאה שנאמרו בתורה מותנים בביאה כדרך כל הארץ?

1 נפטר בין השנים 1297-1299; ראה ש' עמנואל, שברי לוחות: ספרים אבודים של בעלי התוספות, ירושלים תשס"ז, עמ' 217.

דיונו של רבנו פרץ מקורבייל הפך מעתה לאבן הפינה המרכזית בדיונים ההלכתיים המסועפים בנושא זה.² בדברים שלהלן אני מבקש לברר מהו הנוסח המדויק של דברי רבנו פרץ - עניין שיש לו משמעות לא-מבוטלת לפסיקה בשאלות הלכתיות כבדות משקל.³

ב. שלושת הנוסחים הנדפסים של תשובת רבנו פרץ

1. דברי רבנו פרץ צוטטו לראשונה בדפוס על ידי רבי יהושע בועז, מחכמי צפון איטליה במאה השש עשרה, בהערותיו "שלטי הגבורים" על ספר הרי"ף (ושם מיוחסים הדברים בטעות ל"הר"ם", ראה להלן), בזו הלשון:⁴

עוד מצאתי שנשאל להר"ם למה אין נזהרין מלשכב האשה כשאינה טהורה בסדיני' ששכב בה בעלה דילמא תתעבר מאותו הזרע ויהי' הולד בן הנדה, כמו שחוששי' שלא תשכב בסדיני' ששכב בהם אדם אח' פן תתעבר בטיפת זרע שהטיל באותם סדינים, כההיא דבן סירא. והשיב, דכיון שהולד שהו' בן הנדה הוא כשר לכל דבר - אין חוששין לה, ואפ"ל שהוא פגום.

2. רבי יואל סירקיש (הב"ח), מחכמי פולין במאות השש עשרה והשבע עשרה, לא ראה כנראה את התשובה שהביא רבי יהושע בועז. הוא הביא בספרו בית חדש על טור יורה דעה נוסח אחר של התשובה ממקור אחר, בלשון זו:⁵

מצאתי בהגהת סמ"ק ישן מהר"ר פרץ שכתב, אשה נדה יכולה לישכב אסדיני

2 ראה אוצר הפוסקים על שו"ע אה"ע כרך א (ירושלים תש"ץ) ס' א סע' מב (דף ו ע"א); הרב פרופ' אברהם שטינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, מהדורה מורחבת (ירושלים תשס"ז) כרך ב עמ' 545-594, בערך "הזרעה מלאכותית".

3 שאלה אחרת, שלא אדון בה כאן, היא מדוע האמינו יהודי צרפת במחצית השנייה של המאה השלוש עשרה כי הריון יכול להתרחש גם ללא תשמיש. בעניין זה דנתי במקום אחר, והראיתי כי אף שאפשרות תיאורטית שכזו נזכרת בגמרא, מרבית הראשונים לא הסתמכו בפסיקתם על אפשרות רחוקה זו, ורק בסוף המאה השלוש עשרה החלו בעלי התוספות לדון בנושא זה, בדיוק בעת שהנושא נידון בכובד ראש גם באוניברסיטה שבפריס; ראה S. Emanuel, "Pregnancy without Sexual Relations in Medieval Thought", *Journal of Jewish Studies*, 62 (2011), pp. 105-120.

4 הלכות רב אלפס, סביוניטה שי"ד-שט"ו, ח"ג, דף שג ע"ב (=רי"ף, דפוס וילנה, מסכת שבעות, דף ב ע"א). על ר' יהושע בועז וחיבורו ראה א"י חבצלת, "ספר 'שלטי הגבורים' - מי חיברו?", מוריה, שנה יח, גיליון ז-ח (תשנ"ב), עמ' צח-קא; ש' גוטסמן, "קונטרס אלף המגן: רבי יהושע בועז לבית ברוך ותורתו", ישורון, כ (תשס"ח), עמ' עה-פא; ב' דבילצקי, "ספר המחלוקות לרבנו יהושע בועז זלה"ה", שם, עמ' צ-צד.

5 טור יורה דעה (דפוס ראשון קראקא שצ"ה) ס' קצה (טור יו"ד דפוס וילנה כרך שני דף עז ע"ב; טור מהד' מכון ירושלים יו"ד כרך ד עמ' קנה אות ה). הגהה זו אינה חלק מהגהות רבנו פרץ לסמ"ק (ראה להלן), ולכן אינה נמצאת בדפוס הסמ"ק.

בעלה, ונזהרות מסדינים ששכב עליהן איש אחר פן תתעבר מש"ז של אחר. ואמאי אינה חוששת פן תתעבר בנדותה מש"ז של בעלה, ויהא הולד בן הנדה. והשיב, כיון דאין כאן ביאת איסור הולד כשר לגמרי אפילו תתעבר מש"ז של אחר, כי הלא בן סירא כשר היה, אלא דמש"ז של איש אחר קפדינן אהבחנה גזרה שמא ישא אחותו מאביו כדאיתא ביבמות. עכ"ל.

3. נוסח שלישי הביא רבי חיים יוסף דוד אזולאי (החיד"א) במאה השמונה עשרה, וגם הוא לא ראה כנראה את דברי ר"י בועז הנ"ל. וזה לשון החיד"א⁶:

ואחר זמן רב האלהים אנה לידי קובץ ישן נושן על קלף כ"י, ושם מצאתי הגהה זו שהביא הרב ב"ח ז"ל, נשאל לה"ר פרץ למה אשה נדה יכולה לישכב בהתר בסדינים ששכבו יחד היא ובעלה, ומאי שנא ממה שנהגו הנשים ונזהרות שלא לישכב בסדינים ששכב איש אחר פן תתעבר מש"ז של איש אחר, כמו כן הי"ל לחוש גבי נדה פן תתעבר מש"ז של בעלה ויהיה הולד בן הנדה. והשיב דודאי אין לחוש, [דכיון]⁷ דליכא ביאת איסור ועבירה הולד כשר, דאל"כ לא מצינו ידינו ורגלנו בבית המדרש, דודאי בן סירא היתה הורתו בענין זה. ומה שנהגו הנשים שלא לישכב בסדין ששכב איש אחר אין זה כי אם להבחין של מי יהיה הולד, דהא אהבחנה קפדינן, כדאיתא ביבמות גזרה שמא ישא אחותו מאביו. עכ"ל.

משלושת הנוסחים השונים שנדפסו עד כה עולה אי-בהירות הן באשר לזהותו של הדובר והן באשר לטיב חיבורו. מדברי ר"י בועז עולה לכאורה שהדובר הוא "הר"ם", ואילו לדברי הב"ח והחיד"א הדובר הוא רבנו פרץ; מדברי הב"ח משמע שדברי רבנו פרץ נכתבו במסגרת ההגהות שכתב על ספר מצוות קטן⁸, ואילו לדברי ר"י בועז והחיד"א מצויים היו הדברים בתשובה. לא ייפלא אפוא שמקצת הפוסקים הבינו בטעות שהנוסחים השונים משקפים את דעותיהם של שני חכמים נפרדים - של הר"ם ושל רבנו פרץ.

ג. נוסחי התשובה בכתבי יד

דברי רבנו פרץ מצויים לפחות בשבעה כתבי יד. בכל השבעה נאמר במפורש כי הדובר הוא רבנו פרץ מקורבייל, ולאור זה אין ספק כי בספר שלטי הגבורים נפלה טעות סופר קלה, ויש לתקן שם "נשאל להר"ף" במקום "נשאל להר"ם". עוד נכתב במפורש בכל כתבי היד כי רבנו פרץ כתב את הדברים בתשובה, והם אינם לקוחים

6 חיד"א, ברכי יוסף (ליוורנו תקל"ד-תקל"ו) אבן העזר, סי' א, ס"ק יד.

7 הוספתי תיבה זו על פי הנוסחים המקבילים.

8 על הגהותיו של ר' פרץ על הסמ"ק ועל הנוסחים השונים שלהם שבכתבי יד ראה א"א אורבך, בעלי התוספות, מהדורה רביעית מורחבת (ירושלים תש"ס) עמ' 578.

אפוא מהגהותיו לספר מצוות קטן. בשניים מכתבי היד הללו הועתקה התשובה בשולי ספר מצוות קטן⁹, ואין ספק כי טופס שכזה עמד גם לפני הב"ח, שכתב "מצאתי בהגהת סמ"ק ישן מהר"ר פרץ שכתב". דבריו של ר"י סירקיש הובנו לעתים שלא כהוגן, כאילו הוא מצא את הדברים בהגהותיו של רבנו פרץ על הסמ"ק - ואינו כן, אלא גם הוא מצאם בתשובה שהועתקה בגליון כת"י של הסמ"ק. בשלושה כתבי יד מצויה התשובה בנוסח כמעט זהה לזה שהביא החיד"א, ואין בהם חידוש של ממש¹⁰. שינוי מסויים יש בכתב יד רביעי, הקדום מכל שאר כתבי היד. כוונתי לכת"י פרמה, Parm. 2908 (דה רוסי 571), שנעתק בשנת צ"ח לאלף השישי (1337), כארבעים שנים בלבד לאחר פטירתו של רבנו פרץ¹¹. וזה לשון התשובה בכתב היד:

שאלו את מו' הרב ר' פרץ מפני מה כשמפרש¹² איש מאשתו יכולה האשה לשכב בסדינין ששכבו בה שניהם, דמאי שנא מהא שנהגו שלא לשכב בסדין איש אחר פן תתעבר מטיפת שכבת זרע של איש אחר, כמו כן היה לנו לחוש פן תתעבר כשהיא נדה מטיפת שכבת זרע של בעלה ויהיה הוולד בן הנדה.

והשיב מורי דוודאי אין לחוש להריון בשביל כך, כיון דליכא איסור ועבירה [הולד]¹³ כשר, דאל"כ לא מצינו ידינו ורגלינו בבית המדרש, כי ודאי בן סירא לא היה ממזר¹⁴. ומה שנהגו שלא לשכב בסדינים ששכב איש אחר, אין זה

- 9 כת"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים Rab. 1489, דפים 273-274 (כתב היד נעתק בפריס בשנת 1390, אך ההגהה שבראשי העמודים נכתבה ביד אחרת); כת"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים Rab. 645, עמ' 91-92 (כתיבה ספרדית, מן המאות הי"ד-ט"ו בערך. בראשו של כתב היד כתב הסופר כי הוא מכיל "קצת הגהות על הספר הנכבד שבעת עמודי גולה" [=סמ"ק]). את כתב היד הראשון ציטט כבר הרב צ"ה פרידמן, "משפט הנולדים ע"י הזרעה מלאכותית", הרב שמחה עלברג (עורך), ספר היובל הפרדס, ניו יורק תשי"א, עמ' 221 (על שני כתבי היד העיר ל' גינצבורג, שאלות ותשובות מענה לוי, בעריכת ד' גולינקין, ניו יורק וירושלים תשנ"ו, עמ' צה-צו).
- 10 שני כתבי היד שבניו יורק (ראה לעיל, הערה 9) וכן כת"י מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 268, דף 74 (כתב היד מכיל ליקוטים, בכתיבה איטלקית, והוא מן המאה השש עשרה לערך).
- 11 לתיאורו של כתב היד ראה B. Richler (ed.), *Hebrew Manuscripts in the Biblioteca Palatina in Parma: Catalogue*, Jerusalem 2001, p. 194, no. 870 [189ד], סי' תקיח.
- 12 = כשפורש, כאשר אשתו נידה.
- 13 הוספתי מילה זו על פי נוסח התשובה אצל החיד"א.
- 14 עי' למשל בספר 'פחד יצחק' לאמפרונטי (ונציה תק"י, דף ל ע"א) אות ב ערך 'בן בתו'. וראה סיפורי בן סירא בימי הביניים, מהדורת ע' יסיף, ירושלים תשמ"ה, עמ' 197-199. לפי המסופר שם, בן סירא הוא בנם של ירמיה ושל בתו; בתו של ירמיה הלכה לרחוץ בבית המרחץ, ושם נכנס במעיה זרעו של אביה שרחץ שם לפניו והיא הרתה.

אלא להבחין של מי יהיה הוולד ראשון, ואהבחה קפדינן כדאמ' ביבמות¹⁵ גזירה שמא ישא את אחותו מאביו. כך השיב מורי הרב ר' פרץ. נוסח זה מלא מעט יותר מזה שהביא החיד"א, אך ההבדלים בין שני הנוסחים אינם משמעותיים.

נוסח נוסף של התשובה מובא בגיליון של ספר "מרדכי קטן" (הוא הועתק שם על ידי מעתיקים מאוחרים, ואינו חלק מהספר עצמו), ובו שינוי משמעותי. וזה לשון התשובה שם¹⁶:

ראיתי תשוב' מרפ"א (=מורנו רבנו פרץ [בן] אליהו) ז"ל על מה שנהגו העולם להקפיד לאשה לשכב בסדיני איש אחר דלאו בעלה ובימי נדות' אינ' מקפדת מלשכב בסדיני' ששכב בעלה, כי אפי' תתעבר אי' כאן ביאת אסור, ל"ש מבעלה בימי נדות' ול"ש מאיש אחר, אפי' תקלוט הזרע מן הסדיני' לתוך מעיה, דהא לא אתא עליה, וביאה לחוד אסורה בימי נדה או באש' איש. והיינו דנזהרת מאיש אחר שמא תתעבר ויהיה ספק של מי הולד ואסור' משו' הבחנת זרע, אבל בסדיני בעלה מה בכך, כיון דאין ביאת אסור והולד כשר, דהכל מודי' דבן הנדה אינו ממוזר. עכ"ל.

ד. ההבדלים שבין הנוסחים השונים

בטבלה שלהלן מוצגים זה מול זה חמשת הנוסחים השונים של התשובה - שלושה נוסחים שכבר היו מצויים בדפוס ושני הנוסחים שנדפסו כאן לראשונה.

שלטי הגבורים	מרדכי קטן	ב"ח	חיד"א	כת"י פרמה
עוד מצאתי שנשאל להר"ם	תשוב' מרפ"א ז"ל	מצאתי בהגהת סמ"ק ישן מהר"ד פרץ שכתב	נשאל לה"ר פרץ	שאלו את מו' הרב ר' פרץ
למה אין נזהרין מלשכב האשה כשאינה טהורה בשכב בה בעלה	על מה שנהגו העולם להקפיד לאשה לשכב בסדיני איש אחר דלאו בעלה	אשה נדה יכולה לישכב בעלה	למה אשה נדה יכולה לישכב בהתר' בסדינים ששכבו יחד היא ובעלה	מפני מה כשמפרש איש מאשתו יכולה האשה לשכב בסדינין ששכבו בה שניהם
דילמא תתעבר מאותו הזרע ויהי' הולד בן הנדה				

15 יבמות מב ע"א.

16 כת"י אוקספורד 672, דף 101א (גוף החיבור נעתק בשנת קנ"ג, אך הגיליונות מאוחרים יותר); כת"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה Or. 71, דף 119א (גוף החיבור נעתק בשנת קנ"ח); כת"י לונדון, מונטיפיורי 129, דף 135א. לפרטים נוספים על כתבי היד הללו ועל ספר "מרדכי קטן" ומחברו ר' שמואל משליצטט ראה א' הלפרין, מבוא לספר מרדכי השלם מסכת בבא קמא, ירושלים תשנ"ב, עמ' קכט-קמ.

<u>פת"י פרמה</u>	<u>חיד"א</u>	<u>ב"ח</u>	<u>מרדכי קטן</u>	<u>שלטי הגבורים</u>
דמאי שנא מהא שנהגו שלא לשכב בסדין איש אחר פן תתעבר מטיפת שכבת זרע של איש אחר	ומאי שנא ממה שנהגו הנשים ונזהרות שלא לישכב בסדינים ששכב איש אחר פן תתעבר מש"ז של אחר	ונזהרות מסדינים ששכב עליהן איש אחר פן תתעבר מש"ז של אחר	ובימי נדות' אינ' מקפדת מלשכב בסדיני' ששכב בעלה	כמו שחוששי' שלא תשכב בסדיני' ששכב בהם אדם אח' פן תתעבר בטיפת זרע שהטיל באותם סדינים כההיא דבן סירא.
כמו כן היה לנו לחוש פן תתעבר כשהיא נדה מטיפת שכבת זרע של בעלה ויהיה הוולד בן הנדה.	כמו כן הי"ל לחוש גבי נדה פן תתעבר מש"ז של בעלה ויהיה הולד בן הנדה.	אוינה חוששת פן תתעבר בנדותה מש"ז של בעלה ויהא הולד בן הנדה.	כי אפ' תתעבר א' כאן ביאת אסור	והשיב דכיון שהולד שהו' בן הנידה הוא כשר לכל דבר - אין חוששין לה, ואפ' שהוא פגום.
והשיב מורי דוודאי אין לחוש להריון בשביל כך, כיון דליכא איסור ועבירה [הולד] כשר	והשיב דודאי אין לחוש, [דכיון] דליכא ביאת איסור ועבירה הולד כשר מש"ז של אחר	והשיב כיון דאין כאן ביאת איסור הולד כשר לגמרי, אפילו תתעבר מש"ז של אחר	ל"ש מבעלה בימי נדות' ול"ש מאיש אחר, אפ' תקלוט הזרע מן הסדיני' לתוך מעיה, דהא לא אתא עליה, וביאה לחוד אסורה בימי נדה או באש' איש.	
דאל"כ לא מצינו ידינו ורגלנו בבית המדרש, כי ודאי בן סירא לא היה ממזר.	דאל"כ לא מצינו ידינו ורגלנו בבית המדרש, דודאי בן סירא היתה הורתו בענין זה.	כי הלא בן סירא כשר היה	והיינו דנזהרת מאיש אחר	
ומה שנהגו שלא לשכב בסדינים ששכב איש אחר אין זה אלא להבחין של מי יהיה הולד ראשון, ואהבחה קפדינן כדאמ' ביבמות ישא את אחותו מאביו. כך השיב מורי הרב ר' פריץ.	ומה שנהגו הנשים שלא לישכב בסדין ששכב איש אחר אין זה כי אם להבחין של מי יהיה הולד, דהא אהבחה קפדינן כדאיתא ביבמות ישא אחותו מאביו, עכ"ל.	אלא דמש"ז של איש אחר קפדינן אהבחה גזרה שמה ישא אחותו מאביו כדאיתא ביבמות עכ"ל	שמה תתעבר ויהיה ספק של מי הולד, ואסו' משו' הבחנת זרע	
			אבל בסדיני בעלה מה בכך, כיון דאין ביאת אסור והולד כשר דהכל מודי' דבן הנדה אינו ממזר, עכ"ל.	

השינויים שבין הנוסחים השונים של תשובת רבנו פרץ אינם מעטים. חלקם משקפים מבנה שונה של התשובה, שנוצר על ידי הזזת פיסקאות אחדות ממקום אחד למשנהו. דוגמה לדבר הוא המשפט "כי ודאי בן סירא לא היה ממוזר" המופיע בכת"י פרמה (ובצורה דומה גם אצל הב"ח והחיד"א) כחלק מדברי המשיב, והוא בא ללמד דבר מחודש - שאין איסורי עריות בהתעברות באמבטי¹⁷. בשלטי הגבורים מצוי המשפט כחלק מדברי השואל, ואילו בגיליון לספר מרדכי קטן מצוי המשפט הזה בסוף התשובה ממש, ובלשון אחרת לגמרי: "דהכל מודים דבן הנדה אינו ממוזר" - וזו הלכה הידועה לכל בר בי רב, ואין בה כל חידוש.

לא באתי למצות כאן את כל ההבדלים שבין הנוסחים השונים של התשובה, ואעיר רק על שינוי משמעותי אחד. מקצת הפוסקים, שהכירו את דבריו של רבנו פרץ מתוך הנוסחים הנדפסים בלבד, טענו כי אין להתיר מכוחם את ההזרעה המלאכותית. גישה זו בוטאה היטב בדבריו של האדמו"ר מסאטמר, רבי יואל טייטלבוים, שכתב כך¹⁸:

כשנתעברה באמבטי או בסדין, דלא עשתה שום מעשה כ"ד [=כל דהו], אף לא בדרך מתעסק, אלא נעשה מאליו אף בלי ידיעה כלל, וזה וודאי פחות אף ממתעסק [...]. גם אין לאסרה על בעלה כיון שלא עשתה העברה במעשה כלל [...]. אבל ודאי שאין להביא ראיה מן סירא להיכא שעשאו במזיד ובשאת נפש להכניס זרע איש אחר לתוך אשת איש ח"ו, ולהמציא חדשות שאין האיסור כלל בהכנסת הזרע אלא האיסור הוא הביאה ותו לא מידי. ולהלן אבאר מדברי הראשונים ז"ל, שאדרבא עיקר האיסור הוא הכנסת הזרע, לא הביאה [...]. וע"כ שגם הר"פ לא אמר זה אלא יען שמיירי בעובדא דידי' בשכיבת סדין שג"כ לא ה' שום מעשה לאיסור, כמו בבן סירא.

דברים אלו עומדים בסתירה מוחלטת לנוסח של התשובה המובא בגיליונות ספר מרדכי קטן. בנוסח זה מפורש כי "אפי' תתעבר אין כאן ביאת אסור, לא שנא מבעלה בימי נדותה ולא שנא מאיש אחר, אפי' תקלוט הזרע מן הסדינים לתוך מעיה, דהא לא אתא עליה, וביאה לחוד אסורה בימי נדה או באשת איש". מסופקני אם נוסח זה של התשובה מקורי הוא, וכך נכתבו הדברים ע"י רבנו פרץ עצמו; אך על כל פנים, הוא מלמד שכבר בימים עברו כך הבין חכם אלמוני את

17 רבנו פרץ סמך ללא כל פקפוק על הסיפור המוזר בספר בן סירא, ואף פסק הלכה על פיו. כמוהו עשו גם ראשונים נוספים; ראה למשל מהרי"ל: מנהגים, מהדורת ש"י שפיצר, ירושלים תשמ"ט, ליקוטים, סעיף ג, עמ' תרי-תריא. רק בדורות מאוחרים החלו חכמים לפקפק בסיפור, ובעקבות כך גם פסלו את ספר אלפא ביתא דבן סירא כולו (אך אין בכך כדי לפסול את ההלכה שהסיק ממנו רבנו פרץ). וראה על כך במאמרי הנזכר לעיל הערה 3.

18 הרב יואל טייטלבוים, "תשובה בדבר ההזרעה המלאכותית בזרע איש אחר", המאור שנה טו (תשכ"ד), קונטרס ט (קמה), עמ' 9-10.

שיטתו של רבנו פרץ: גם כשהוכנס הזרע הזר לגוף האשה בידיים אך בלי מעשה ביאה - הזרע כשר¹⁹.

ה. סוף דבר

הנוסח של תשובת רבנו פרץ המועתק בכת"י פרמה מקורי כנראה יותר מכל שאר הנוסחים האחרים. עובדה זו עולה הן מקדמותו של כתב היד, שנעתק סמוך מאוד לזמנו של רבנו פרץ, והן ממשפט הפתיחה, המלמד כי הכותב הוא תלמידו של רבנו פרץ. כל שאר הנוסחים האחרים של תשובת רבנו פרץ משקפים כנראה עיבודים מאוחרים. האם ניתן להסיק מסקנות הלכתיות גם מהנוסחים המאוחרים הללו? האם ניתן לסמוך על הפסיקה שבנוסח של כתב יד אחד (פסיקה שאינה סותרת את זו שבשאר כתבי היד), ולהיעזר בה כדי לדחות בכך את דעתו של האדמו"ר מסאטמר שאוסר מעשה אקטיבי של הזרעה מלאכותית בשעה שהאשה אסורה לבעלה או מזרע זר, ואף קובע שבמקרה זה הוולד ממזר? יבואו יושבי על מדין ויפסקו בדבר.

19 [חשוב לציין שגם לפני שעמד לפני הפוסקים הנוסח החד-משמעי של כת"י גיליון המרדכי המובא כאן, נטו רובם ככולם שלא לקבל את הכרעתו של הרבי מסאטמר, ולקבל דווקא את קביעתו של הרב משה פיינשטיין (נגדה יצא הרבי מסאטמר) שאין הבדל אם הזרע נכנס לגופה של האשה עם מעשה או בלעדיו, ובכל מקרה כאשר אין ביאת איסור אין ממזרות (עי' במקורות המובאים לעיל הע' 2). הנוסח המופיע בכת"י זה רק מחזק את ההבנה הפשוטה בדברי רבנו פרץ, שהיא שיטת הרב פיינשטיין ורוב הפוסקים. העורך]